

## РЕЗЮМЕТА

на публикации

на гл.ас. д-р Цветомира Данова

### МОНОГРАФИИ

**1. Правописът на Псалтира на цар Йоан Александър (ръкопис 2 от Научния архив на БАН) (= Кирило-Методиевски студии, кн. 34). София, 2024, 168 с. ISBN 978-954-9787-42-9 (ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД)**

Монографията е посветена на правописните особености на Софийския тълковен псалтир от 1337 г., известен още и като *Песнивец* на цар Иван Александър (НА-БАН 2). Анализирани са редица графеми и алографи, употребата на епентетично *л*, надредни знаци и правописът на гръцки заемки. Наблюденията върху ортографията на паметника са направени въз основа на цялостна ексерпция на материала по установени критерии, включително и от двата листа на кодекса, които са част от сбирката на П. И. Шчукин в Държавния исторически музей в Москва (ГИМ, Щук. 3). В четири глави се представя последователно и детайлно описание на правописните характеристики на всеки един от четиримата книжовници, участвали в създаването на ръкописа. В три приложения са онагледени употребата и дистрибуцията на избрани графеми и алографи в кодекса, както и правописът на личните и географските имена в старобългарско-гръцки индекс с лематизация и в два списъка: старобългарско-гръцки и гръцко-старобългарски. В резултат изследването разкрива четири правописни системи, в които се съчетават общи за епохата характеристики и индивидуални правописни навици, като същевременно хвърля допълнителна светлина върху процеса на работа в книжовните центрове през първата половина на XIV в.

**2. John of Damascus' Marian Homilies in Mediaeval South Slavic Literatures.** Berlin: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2020. Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe Vol. 36. pp. 542. ISBN 978-3-631-83390-2

Монографията поставя за обект на изследване четири славянски превода на хомилетични произведения на Йоан Дамаскин, посветени на Богородица. Предлага се цялостно комплексно изследване на запазените в южнославянските календарни сборници преводи на Първо и Трето слово за Успение Богородично и на Словото за Рождество Богородично. Централно място заемат проблемите, свързани с текстовата традиция и преводаческите особености на тези преводни произведения. Изследването е допълнено с издание на славянските преводи по 39 южнославянски преписа с паралелен гръцки текст, а също и със славянско-гръцки и гръцко-славянски списък на пълнозначните лексеми.

## СТУДИИ

**3. Materials to the catalogue description of manuscripts excerpted for Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica. III. Triodion Panegyrikon from Hilandar Monastery N 390.** – *Z Badań nad Ksiązką i Księgozbiórami Historycznymi* [online]. 2023, vol. 17(2), pp. 255–293. ISSN 1897-0788

Студията е третата част от поредица, замислена като въведение към подготвяния справочник *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica*. В рамките на поредицата се представят неописани, неизвестни или малко изследвани ръкописи и кодекси, които изискват допълнително доуточняване на данните. В студията е разгледан ръкопис № 390 от сбирката на Хилендарския манастир (Атон), като е представено пълно описание на съдържанието му, съпътствано с основните сведения за всеки включен текст. Описанието има съществено значение за съставянето на справочника *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica*, тъй като въвежда в научно обращение ценни, предимно преводни текстове, непознати или слабо познати досега, и допринася за по-задълбоченото разбиране на рецепцията на византийското ораторско наследство в южнославянската средновековна книжнина.

**4. (в съавторство с Кл. Иванова) За среднобългарския Триоден панигирик от сбирката на П. Н. Тиханов № 540.** – В: *Шестнадцатые Загребинские чтения: Сборник статей по итогам международной научной конференции. Санкт-Петербург, 6–7 октября 2021 года.* Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2022, с. 204–242. ISBN 978-5-8192-0633-1

Студията е посветена на ръкопис № 540 от сбирката на П. Н. Тиханов (Тих540) в Руската национална библиотека в Санкт Петербург – ценен среднобългарски паметник от последната четвърт на XIV век. Представено е ново описание на съдържанието му, придружено с кодикологически наблюдения, които уточняват липсите и допълват данните за състава. Ръкописът е определен като своден триоден панегирик, в който се съчетават преводи от различни епохи – с преобладаване на староизводната традиция. Отбелязани са пропуснати в предходните описания произведения и са идентифицирани нови, сред които и Беседа III от Учителното евангелие на Константин Преславски.

**5. (в съавторство с Кл. Иванова) Синаксарните четива за Велики петък в триод № 138 от сбирката на А. И. Хлудов в Държавния исторически музей, Москва.** – *Старобългарска литература.* 2022, (65-66), с. 13–48. ISSN 0204-868X

Студията въвежда в научно обращение две неизвестни синаксарни четива от среднобългарския ръкопис Хлуд. 138 – староизводен Триод от втората половина на XIII век. Анализирани са текстове от Последованието на 12-те евангелия от утренията на Велики петък: „Чудо с Христовото разпятие и евреина“, който е без известен гръцки първообраз, и вероятно оригиналното „Слово и поучение за страстите Христови“, с централен мотив слизането на Спасителя в ада. Анализът установява, че последното е изградено върху две византийски творби, преведени още в IX–X в. – Словото за Велика събота, приписвано на

Епифаний Кипърски, и 99-то слово от Паренесиса, свързвано с Ефрем Сирий. Студията допринася за обогатяване на старобългарската литература с нови творби и насочва вниманието към синаксарните четива, към връзката им с византийските модели, към разнообразните средства при тяхната адаптация и мястото им в триодите и триодните календарни сборници.

**6. (в съавторство с Кл. Иванова) Опит за систематизиране на риторичната традиция в южнославянските календарни сборници (Според съдържанието на балканските Триодни панигирици).** – *Palaeobulgarica*. 2019, год. XLIII(2), с. 23–46. ISSN 0204-4021

В студията са представени предварителните резултати от работата по справочника *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica*, който продължава систематизацията на първичните извори, отразена в *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica* (2008). Посочени са приетите принципи на съставянето на *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica*, като е отбелязано че са привлечени всички типове триодни панигирици от XI до XVII в., познати на авторите; съдържанието им е систематизирано по реда на подвижните празници в църковния репертоар; направени са терминологични уточнения, които да подпомогнат класификацията на материала. Характеризирани са различията между староизводните и новоизводните триодни панигирици. Дават се конкретни примери, свидетелстващи за някои особености на отделни текстове, които изискват допълнителна работа при систематизацията. Представени са и принципите за съставяне на каталога на използваните ръкописи.

**7. (в съавторство с М. Спасова) Езикови особености на превода на Исихиевите тълкувания по преписа им в Иван-Александровия Песнивец: към въпроса за времето и мястото на възникването на превода (Част първа).** – *Palaeobulgarica*. 2018, год. XLII(2), с. 38–60. ISSN 0204-4021

Студията представя първата част от резултатите от изследването на езика на превода на *Тълкуванията на Исихий* върху Псалми 1:1–76:21 в Псалтира на цар Иван Александър от 1337 г. (известен още като Софийски псалтир или Софийски песнивец), съхраняван в Научния архив на Българската академия на науките (НА-БАН 2). Изследването на граматическите архаизми показва, че преводът произлиза от ранен архетип, преписан от авторитетен, вероятно кирилски антиграф, съхранил черти на глаголическия протопревод. Въз основа на анализа се приема, че *времето* на превеждане на тълкуванията е краят на IX в., т.е. преводът е възникнал през постморавския период. Като възможни преводачески центрове се сочат Плиска, Преслав или Охрид, а авторът вероятно е ученик на Методий. Езикът съчетава книжни и говорими елементи и се определя като старобългарски.

**8. (в съавторство с М. Спасова) Езикови особености на превода на Исихиевите тълкувания по преписа им в Иван-Александровия Песнивец: към въпроса за времето и мястото на възникването на превода (Част втора).** – *Palaeobulgarica*. 2018, год. XLII(3), с. 33–70. ISSN 0204-4021

Студията представлява втората част от изследването на езика на превода на Тълкуванията на Исихий върху Пс. 1:1–76:21 в Псалтира на цар Иван Александър от 1337 г. (НА-БАН 2). В нея е извършен подробен лексикален анализ на две групи лексеми: 275 думи, които не се срещат в старобългарския ръкописен канон, и 434, засвидетелствани с до пет употреби. Съпоставката с два корпуса – текстове с установено авторство и анонимни преводи – показва най-голяма близост със съчиненията на Константин Преславски и Йоан Екзарх. Резултатите убедително потвърждават ранния старобългарски произход на превода и обосновават предпазливо приписване на авторството на един от двамата книжовници.

## СТАТИИ

**9. Беседа III от Учителното евангелие на Константин Преславски в състава на среднобългарски Триоден панигирик от XIV в. – В: *Учителното евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): филологически и интердисциплинарни ракурси: доклади от международната научна конференция в София 25–27 април 2023 г. = Constantine of Preslav's didactic gospel and the South Slavonic homiletic texts (9th–13th Century: philological and interdisciplinary aspects: proceedings of the international scientific conference* [онлайн]. Състав., ред., предг. Л. Тасева. София: Институт за балканистика с Център по тракология БАН, 2024, с. 297–318. *Studia Balcanica* (37) ISSN 0081-6329. ISBN 978-619-7179-49-1**

Статията въвежда в научно обращение неизвестен среднобългарски препис на III беседа от Учителното евангелие, открит в ръкопис № 540 от сбирката на П. Н. Тиханов в Руската национална библиотека. Ръкописът е триоден панегирик от XIV век. Анализът показва, че новооткритият препис почти изцяло съпада със старобългарския текст, като е най-близък до най-стария препис на Учителното евангелие – Син. 262 от XI–XII в.

**10. Слово на день Воздвижения Креста Андрея Критского в Милешевском панегирике. – *Scripta & e-Scripta*. 2020, (20), с. 119–136. ISSN 1312-238X**

Статията анализира текстовата разновидност на Словото за Въздвижение на кръста от Андрей Критски (CPG 8179), запазена без начало в Милешевския панигирик (XIII в.). Проучването дава основание да бъде изказано обоснованото предположение, че тя е част от същия староизведен превод, към който принадлежи текстът на това слово в ръкопис НБКМ 1039. Формулирана е хипотезата, че е съществувал цялостен староизведен превод на словото на Андрей Критски, но поради механични липси в Милешевския панигирик е запазена само втората му половина, а съкратена версия, която обхваща само въстъпителната (уводната) част на словото, се разпространява в няколко староизводни сборника, един от които е Станиславовият чети-минеи (НБКМ 1039).

**11. Словото за Изсъхналата смоковница и притчата за лозето от Йоан Дамаскин в средновековната славянска книжнина (предварителни наблюдения).** – *Poznańskie Studia Slawistyczne*. 2018, (14), с. 65–78. ISSN 2084-3011

Статията представя изследване на славянския превод на Словото за *Изсъхналата смоковница и притчата за лозето* от Йоан Дамаскин. Проучването предлага първоначални наблюдения върху рецепцията на това византийско произведение в средновековната славянска книжнина. Анализът е съсредоточен предимно върху южнославянската ръкописна традиция, а източнославянската, представена в Успенския сборник, е използвана като отправна точка и основа за сравнение. Изследването установява, че в средновековната славянска книжнина Словото за *Изсъхналата смоковница и притчата за лозето* от Йоан Дамаскин се разпространява в три различни славянски превода, една редакция и една контаминирана версия.

**12. Слово за Въздвижение на кръста от Андрей Критски по ръкопис НБКМ 1039.** В: *Агиославица. Проблеми и подходи в изследването на Станиславовия чети-миней. Доклади от едноименната конференция – 21 май 2013*. Състав. Д. Атанасова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016, с. 123–134. ISBN 978-954-07-3920-5

Статията е посветена на рецепцията на словото за Въздвижение на кръста от Андрей Критски (CPG 8179) в репертоара на южнославянските календарни сборници, като основно вниманието е насочено към славянския превод, поместен в Станиславовия чети-миней (НБКМ 1039). В изследването са дадени предварителните наблюдения върху трите версии на Словото, отбелязани в *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica*. То установява, че в староизводните и новоизводните минейни панигирики се разпространяват два различни превода на словото на Андрей Критски, както и една неустановена версия, останала изолирана само в един единствен староизводен препис. Констатиран е частичен характер на староизводния превод, отразен в НБКМ 1039, и се доказва, че той е направен в нормите и традициите на Кирило-Методиевата преводаческа дейност и споделя словния инвентар и характеристиките на класическите старобългарски паметници

**13. Византийският източник на една старобългарска анонимна хомилия.** – *Palaeobulgarica*. 2015, год. XXXIX(4), с. 17–26. ISSN 0204-4021

Предмет на статията е анонимната хомилия, посветена на празника Успение Богородично, с нач. *Длъжныи всѣгда прѣстѣвѣшааго и дльгоу. поминѣтъ и прѣсно и хвалѣтъ...* (BHBS: 608–609). В публикацията се съобщава за установяването на византийския източник на старобългарското произведение. Идентифицираният гръцки образец на старобългарския текст е *Второто слово за Успение Богородично* от Йоан Дамаскин (CPG 8062; Kotter 1988: 516–540). Анализът установи, че старобългарското слово е превод-компиляция (без началото и края) на произведението на Йоан Дамаскин. Старобългарският книжовник, спазвайки последователността на гръцкия текст, е превеждал и компилирал части от

произведението на Йоан Дамаскин, скрепени с авторски текст, почиващ повече или по-малко върху гръцкия образец. В старобългарския текст взетите части от словото на Йоан Дамаскин варират от превод на отделни глави или пасажии, през компилация на единични фрази от по-голяма, смислово единна част на текста, до по-свободни интерпретации на произведението. Изцяло са преведени само *Historia Euthymiaca* (Kotter 18, 1–68) и кратката 9 глава (Kotter 9, 1–13). Установеният творческо-компилативен подход към гръцкия образец и изборът на произведение от Йоан Дамаскин са дадени като допълнителен аргумент в полза на изказваното вече в науката становище, че старобългарското произведение вероятно е дело на Йоан Екзарх.

**14. Южнославянските преводи на словата за Богородица от Йоан Дамаскин по преписи от ръкописните сбирки в Румъния (Текстологически наблюдения).** – *Palaeobulgarica*. 2015, год. XXXIX(2), с. 3–20. ISSN 0204-4021

Статията е посветена на южнославянските преводи на словата за Богородица от Йоан Дамаскин по преписи от ръкописните сбирки в Румъния. Анализирани са ръкописите РАН152, РАН305, Драг791, които съдържат превода на *Първо слово за Успение Богородично* (УБ I), и ръкописи РАН151, РАН301, РАН678, които поместват *Словото за Рождество Богородично* в превод А (РБ А). Непроучените до момента преписи на двата славянски превода от ръкописните сбирки в Румъния дават нови сведения, които допълват направените до този момент текстологически наблюдения и заключения и разкриват нови моменти от текстовата история на тези две преводни произведения. За УБ I от изключително важно значение е предатирането на редакцията от група *b* и по-тясното ѝ обвързване по този начин с дейността на търновските книжовници. За РБ А наблюденията са, че в Молдова се преписва текстът по група *a*, а текстът по *b* се съхранява в румънските книжовни центрове в ръкописи, донесени откън, от Атон. Резултатите от изследването на преписите на УБ I и РБ А от румънските книгохранилища (както съхранените в румънските земи ръкописи, така и създадените в Молдова) и тяхното отношение към текстовата история на двата преводни текста могат да бъдат описани с думите на А. Турилов – „Търново след Търново“.